

## CEMŞİD ü HURŞİD

( جمشید و خورشید )

İran ve Türk edebiyatlarında çeşitli şairler tarafından mesnevi olarak işlenen klasik aşk hikâyesi.

Eserden esere bazı farklılıklar göstermekle beraber konunun ana çizgileriyle esası şudur: Çin hükümdarının oğlu Cemşid rüyasında gördüğü kıza âşık olur. Bu kız Rum kayserinin kızı Hurşid'dir. Aşk derdiyle günden güne eriyen Cemşid babasını razı edemeyeceğini anlayınca dostu bezirgân Mihrâb ile birlikte sevdiğine kavuşmak için yollara düşer. Başından geçen binbir güçlük, cenkler ve mücadeleler sonunda sevdiğine kavuşan Cemşid, Hurşid'le evlenerek Çin'e döner ve daha sonra da babasının tahtına çıkar. Konunun anlatıldığı mesnevilerde, zamanlarının çok güzel canlandırılan spor oyunları ile zengin savaş sahneleri de yer almaktadır.

İlk "Cemşid ü Hurşid", İranlı şair Selmân-ı Sâvecî (ö. 778/1376) tarafından Celâyirli Hükümdarı Sultan I. Üveys'in isteği üzerine 763'te (1361) nazmedilmiştir. 2700 beyit civarında olan ve aruzun "mefâilün / mefâilün / feülün" kalıbı ile yazılan mesnevi, Fırdevsî'nin *Şehnâme*'sinden, Nizâmî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'i ile *Heft Peyker*'inden, Unsuri'nin *Vâmuk u "Azrâ"* adlı eserinden, Emîr Hüsrev'in *Şîrîn ü Hüsrev*'inden alınan çeşitli efsane ve hikâyelerle zenginleştirilmiştir. Eserin Nuruosmaniye (nr. 4188, 4189, 4190), İstanbul Üniversitesi (FY., nr. 442) ve Süleymaniye (Hüsrev Paşa, nr. 504, baş tarafı hayli eksik) kütüphanelerinde nüshaları vardır. Selmân-ı Sâvecî'nin *Cemşid ü Hurşid*'inin Reşid-i Yâsemî tarafından *Külliyât-ı Hâce Cemâled-dîn Selmân-ı Sâvecî* içinde neşri yapılmıştır (Tahran, ts.).

Türk edebiyatındaki ilk "Cemşid ü Hurşid" mesnevisi ise bilindiği kadarıyla Ahmedî (ö. 815/1412-13) tarafından yazılmıştır. Ahmedî'nin, Sâvecî'nin mesnevisindeki gibi aruzun "mefâilün / mefâilün / feülün" kalıbıyla kaleme alınan 4798 beyitlik eseri, bizzat şairi tarafından yapılan geniş ilâvelerle Selmân-ı Sâvecî'ninkinin alelâde bir tercümesi olmaksızın, telif denebilecek bir zenginliğe yükselmiştir. Emîr Süleyman'ın isteğiyle yaşlılık çağında yazdığı *Cemşid ü Hurşid*'i Ahmedî 806'da (1403) tamamlamış ve yer yer divanında bulunmayan çeşitli gazellerle de süslemiştir. Tek nüshası

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki (TY, nr. 921) *İskendernâme* nüshası içinde mevcut olan eser Nihad Sâmî Banarlı tarafından bulunarak ilim âlemine tanıtılmıştır (bk. *TM*, VI, 136-159). Daha sonra eser üzerinde Mehmet Akalın bir doktora çalışması hazırlamış (Atatürk Üniversitesi Ed. Fak., 1969) ve gramer özellikleriyle birlikte metin kısmını neşretmiştir (Ankara 1975).

"Cemşid ü Hurşid" yazarı diğer bir Türk şairi de Cem Sultan'dır (ö. 1495). 883 (1478) yılında daha yirmi yaşlarında iken meydana getirdiği eserini babası Fâtih Sultan Mehmed'e ithaf etmiştir. Cem Sultan eserine *Âyât-ı Uşşâk* adını vermiş, *Cemşid ü Hurşid* isminin ise ona lakap olduğunu bildirmiştir (İnce, *Cem Sultan*, s. 97). Bu eser de Ahmedî'ninki ile aynı vezinde nazmedilmiş olup yaklaşık 5300 beyit tutmaktadır. "İdüben tercüme Selmân sözünden / Velî zîba-ter ittük can sözünden" beytinde ifade ettiği üzere Selmân-ı Sâvecî'nin eserinin bir tercümesi olarak başladığı mesnevisini daha sonra hayli genişletmiş, gazeller ve kıtalarla süslemiştir. Selmân-ı Sâvecî'nin eserinin 2700 beyit civarında olduğu göz önüne alınırsa Cem Sultan'ınkinin sadece basit bir tercüme olmadığı anlaşılır. Bu mesnevinin biri eksik ve sayfaları karışık 124 varaklık (Kütahya Vâhid Paşa Ktp., nr. 1666), diğeri ise tam olmak üzere 188 varaklık iki nüshası bulunmaktadır. Bunlardan, varlığı önce Cahit Öztelli tarafından haber ve-

rilen ikinci nüsha Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 18.464). Kütahya nüshası üzerinde Gülcan Mamaş bir lisans tezi, öbür nüsha ile ilgili olarak da Adnan İnce bir doktora tezi hazırlamıştır (bk. bibl.).

"Cemşid ü Hurşid" mesnevisi yazarı şairlerden biri de II. Selim zamanında (1566-1574) yaşayan, hayatı hakkında kendi eserinde verdikleri dışında yeterli bilgi bulunmayan Abdî'dir (bk. İnce, *TDL*, nr. 410, s. 186-192). Eserin bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Pertev Paşa, nr. 443). Son sayfasındaki kayıttan yazmanın müellif hattı olduğu anlaşılmaktadır. Abdî'nin II. Selim'e şehzadeliği sırasında takdim ettiği eser 5940 beyittir. Mesnevi, "Ol-du tis'a mi'yle sittü sittîn / Bu bâğ-ı dil-keşe târîh-i rengin" (vr. 145<sup>a</sup>) ve ebced hesabıyla "pes tamâm kitâb" gibi tarih kayıtlarına göre 966'da (1558-59) telif edilmiştir. Bilinen Cemşid ü Hurşid mesnevileri içinde en hacimlisi Abdî'ninkidir. Bu eser üzerinde Nazan Kuloğlu tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (bk. bibl.).

Bunların dışında Hubbî Ayşe Kadın'a (ö. 998/1589) nisbet edilen bir *Cemşid ü Hurşid* daha bulunmaktadır (Levend, s. 101). Kâtib Çelebi, tezkirelerin Amasyalı Hubbî Hatun'a nisbet ettikleri *Cemşid ü Hurşid*'in Ahmedî'ye ait olabileceğini kaydeder. Şeyhoğlu Mustafa'nın *Hurşidnâme* adıyla 789'da (1387) telif

Abdî'nin  
Cemşid ü  
Hurşid'in  
ilk iki sayfası  
(Süleymaniye Ktp.,  
Pertev  
Paşa,  
nr. 443)



ettiği mesnevîde (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 550/4) Hurşîd yer almakla birlikte bunun konusu ötekilerden daha farklıdır.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Ahmedî, *Cemşîd ü Hurşîd (İnceleme-Metin)* (nşr. Mehmed Akalın), Ankara 1975; *Keşfü'z-zunûn*, I, 594; Gülcan Mavaş, *Cemşîd ü Hurşîd Cem Sultan* (lisans tezi, 1967), İÜ Ed.Fak., Türkiyat Enstitüsü, Tez, nr. 730; Banarlı, *RTET*, I, 393-394; a.mlf., "Ahmedî ve Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman-Cemşîd ve Hurşîdi", *TM*, VI (1939), s. 136-159; Adnan İnce, *Cem Sultan Cemşîd ü Hurşîd* (doktora tezi, 1981), Atatürk Üniversitesi, Ed.Fak., s. 3-113; a.mlf., "XVI. Yüzyıl Şairlerinden Abdî ve Eserleri", *TDL*, nr. 410 (1986), s. 186-192; a.mlf., "Cemşîd ü Hurşîd Mesnevîleri", *Fırat Üniversitesi Dergisi* (Sosyal Bilimler), III/2, Ankara 1989, s. 109-139; Nazan Kuloğlu, *Abdî, Cemşîd ü Hurşîd (İnceleme-Metin)* (yüksek lisans tezi, 1989), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Münvever Okur, "Cem Sultan - Cemşîd ü Hurşîd", *TDL*, VII/84 (1958), s. 612-614; A. S. Levend, "Divan Edebiyatında Hikâye", *TDAY Belleten* (1967), s. 101; Cahid Öztelli, "Cem Sultan'ın Yeni Bulunan Cemşîd-ü Hurşîd Mesnevîsi", *TDL*, XXVI/248 (1972), s. 124-128; İsmail Ünver, "Ahmedî'nin Cemşîd ü Hurşîd Mesnevîsi Üzerine", *TDe*, VII [1977], s. 171-180; a.mlf., "Mesnevî", *TDL Türk Şiiri Özel Sayısı*, nr. 415-417 (1986), s. 442; *TDEA*, II, 34-35, 43-44; Cl. Huart - [H. Massé], "Djamshîd", *Et*<sup>2</sup> (İng.), II, 438-439.



HASAN AKSOY

#### CEMŞİD b. MES'ÜD

(bk. KÂŞÎ).

#### CEM'U'L-CEVÂMÎ'

(جمع الجوامع)

Tâceddin es-Sübkî'nin

(ö. 771/1370)

fıkıh usulüne dair eseri.

Sübkî, fıkıh usulü alanında devrinin ilmî geleneğinin de tesiriyle, önce Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Minhâcü'l-vüşûl*'ü üzerine babası Takıyyüddin es-Sübkî'nin başladığı *el-İbhâc* adlı şerhi tamamlamış, ardından İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) *Muhtasarü'l-muntehâ* adlı eserine *Ref'ü'l-Hâcib* adıyla bir şerh yazmış, daha sonra da bu iki şerhin özeti mahiyetindeki, tam adı *Cem'ü'l-cevâmî' fi usûli'l-fıkh* olan bu eseri kaleme almıştır. Ancak eser plan ve muhteva bakımından Beyzâvî'nin *Minhâcü'l-vüşûl*'üne daha yakındır.

Müellif önsözde, eserin esas itibariyle adı geçen iki şerhi kapsadığını, bu arada bazı ilâvelerin yapıldığını, ayrıca kendi zamanına kadar yazılan 100 civarında

usul kitabından çeşitli konuları derlediğini belirtmektedir (*Cem'ü'l-cevâmî'*, I, 25-26). Gerçekten müellif, o güne kadar yazılan usul kitaplarında yer alan görüşleri bazan birer kelimelik atıflarla da olsa başarılı bir şekilde özetlemiştir.

Tâceddin es-Sübkî, *Cem'ü'l-cevâmî'*'de Hanefî ekolünün usul kitaplarına ve görüşlerine de yer vermekle birlikte eserini daha çok Şâfiî (mütekellimîn) ekolüne bağlı kalarak yazmıştır. Ancak kitap, kendinden önceki görüşlerin ve usul kitaplarının bir sentezi olması bakımından iki metodu birleştiren eserler arasında sayılır.

*Cem'ü'l-cevâmî'*, *Minhâcü'l-vüşûl*'de olduğu gibi bir mukaddime ile yedi ana bölümden (kitâb) oluşur. Mukaddime bazı temel kavramların tanımı yapıp ilp şer'î hükümle ilgili konular, teklifi ve vaz'î hüküm, hükmün kaynağı, mevzuu ve muhatabı gibi meseleler ele alınır. Yedi bölüm ise sırasıyla kitap, sünnet, icmâ, kıyas, istidlâl, teâdül-tercih, ictihad konularına ayrılmıştır. Müellif ara konulara bazan doğrudan doğruya, bazan da "Mes'ele" başlığıyla girmekte, delillere imden o konuda mevcut görüşleri, çok defa görüş sahiplerini de belirterek vermektedir. Görüş sahiplerinin birçok yerde ayrı ayrı zikredilmesi, söz konusu görüşe katılan usulcülerini bir araya getirme gayreti kadar diğer eserlerde bu şahıslara yapılan yanlış atıfları tashih etme veya *Minhâcü'l-vüşûl*'de yer alma-

yan isimleri ilâve etme maksadıyla izah edilebilir (*Cem'ü'l-cevâmî'*, II, 438-439).

Tâceddin es-Sübkî tercih ettiği görüşü genellikle önce verip ardından diğer görüşlere temas etmekte, bazan da hepsini ortaya koyup daha sonra tercihini belirtmektedir. Fakat müellifin tercihi Şâfiî ekolünde yaygın olarak kabul gören görüşten, bilhassa İbnü'l-Hâcib ve Beyzâvî'nin tercihinden genelde ayrı değildir. Eserde görüş ve tercihlerin gerekçelerine ve karşı itirazlara yer verilmez. Müellif, *Minhâcü'l-vüşûl*'de yer alan delilleri ihtisar amacıyla kitabına almadığını, sadece meşhur kitaplarda açıkça belirtilmeyen delilleri zikrettiğini ifade etmektedir (*Cem'ü'l-cevâmî'*, II, 438). Ancak Sübkî, çok az yerde de olsa İbnü'l-Hâcib ve Beyzâvî'ye aykırı görüş beyan etmekte ve muhalefetine önemine dikkat çekmektedir (a.g.e., II, 438).

Eserde meşhur usulcüler isimlerinden çok, çağdaşı diğer kitaplarda olduğu gibi onlara alem olan lakaplarla anılır. Meselâ; "kâdî" Ebû Bekir el-Bâkılânî, "kâdiyân" Bâkılânî ve Kâdî Abdülcebbar, "üstâz" Ebû İshak el-İsferâyînî, "imam" Fahreddin er-Râzî, "imamân" İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî ile Fahreddin er-Râzî, "şeyh" Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, "eş-şeyh el-imâm" babası Takıyyüddin es-Sübkî isimlerini ifade etmektedir.

*Cem'ü'l-cevâmî'*, daha önce telif edilen klasik usul kitaplarını muhtasar da

*Cem'ü'l-cevâmî'* in ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 795/1)

